UDK: 378.091.12:373.2

BO‘LAJAK MAKTABGACHA TA’LIM TARBIYACHILARI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA TARIXIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Qurbonova Muxayyo Oltiboyevna,
Termiz davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik va tarixiy-pedagogik asoslari yoritilgan. Kasbiy kompetentlik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy komponentlari hamda bo‘lajak tarbiyachilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashdagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, Sharq mutafakkirlari va ma’rifatparvar pedagoglarning ta’lim-tarbiyaga oid qarashlarini zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish imkoniyatlari ochib berilgan. Bo‘lajak tarbiyachilarning motivatsion-qadriyatli, kognitiv-metodik, ijtimoiy-kommunikativ hamda innovatsion-raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari asoslangan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, bo‘lajak tarbiyachi, kasbiy kompetentlik, kasbiy kompetensiya, tarixiy-pedagogik meros, Sharq mutafakkirlari, milliy qadriyatlar, innovatsion ta’lim, pedagogik texnologiyalar, raqamli savodxonlik.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, uning mazmunini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish hamda xalqaro ta’lim standartlariga muvofiqlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish, ta’lim-tarbiya sifatini oshirish va yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual, jismoniy, ma’naviy-axloqiy va ijtimoiy jihatdan har tomonlama rivojlanishi, eng avvalo, pedagog-tarbiyachining kasbiy tayyorgarligi, bilim darajasi, pedagogik mahorati hamda kasbiy kompetentligiga bevosita bog‘liqdir.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatiga qo‘yilayotgan talablarning ortib borishi bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonini takomillashtirishni taqozo etmoqda. Xususan, “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi mazmunini chuqur o‘zlashtirish, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, ta’lim-tarbiya jarayonini innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali

hamkorlik qilish bo‘lajak tarbiyachilarning muhim kasbiy vazifalaridan hisoblanadi. Shu bilan birga, pedagogning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalanganligi, ma’naviy-axloqiy fazilatlari hamda ijodiy yondashuvi uning kasbiy faoliyati samaradorligini belgilovchi muhim omillardir.

Ayniqsa, 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi ixtisosligi nuqtayi nazaridan bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda Sharq mutafakkirlari va ma’rifatparvar pedagoglarning boy ilmiy-ma’naviy merosidan foydalanish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Zero, ajdodlarimizning ta’lim-tarbiya, inson kamoloti, axloqiy poklik, ilm-ma’rifat va ustoz-shogird munosabatlariga oid qarashlari zamonaviy pedagogik faoliyatning ma’naviy-metodologik asoslarini boyitadi.

Tadqiqotning maqsadi bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik va tarixiy-pedagogik asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda mazkur jarayonni takomillashtirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlarni asoslashdan iborat.

Pedagogika fanida kompetensiya va kompetentlik tushunchalari shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshirishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va shaxsiy sifatlar majmui sifatida talqin etiladi. Kompetentlik faqat nazariy bilimlarning mavjudligi bilan chegaralanmaydi, balki ularni real pedagogik vaziyatlarda maqsadga muvofiq qo‘llash, mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va faoliyat natijalarini tahlil qilish qobiliyatini ham ifodalaydi.

Kompetentlik yondashuvining nazariy asoslari xorijiy olimlar N. Chomsky va D. Hymes tadqiqotlarida o‘z ifodasini topgan. Xususan, N. Chomsky tomonidan ilgari surilgan kompetensiya tushunchasi shaxsning muayyan faoliyatga oid ichki imkoniyatlarini anglashga xizmat qilgan bo‘lsa, D. Hymes kommunikativ kompetensiya masalasini ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog‘liq holda tadqiq etgan. L.S. Vygotskiy va J. Piagetning psixologik-pedagogik qarashlari esa shaxsning rivojlanishi, bilish faoliyati, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish jarayonlarini tushuntirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston pedagogika fanida N.A. Muslimov, Sh.S. Sharipov kabi olimlarning tadqiqotlarida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirish, innovatsion faoliyatga tayyorlash va kasbiy mahoratini rivojlantirish masalalari ilmiy jihatdan asoslangan. Shuningdek, M.M. Potashnik, O.G. Xomeriki va A.V. Lorensovlarning ilmiy qarashlarida ta’lim muassasalarining innovatsion rivojlanishi, ta’lim mazmuni va tashkiliy-metodik jarayonlarni takomillashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Maktabgacha ta’lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda tarixiy-pedagogik merosning o‘rni ham alohida ahamiyatga ega. K. Sabirovning

tadqiqotlarida ma’rifatparvar mutafakkirlar merosi talabalarning kasbiy, ma’naviy-axloqiy va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishning muhim manbasi sifatida baholanadi. F.I. Xudaynazarova esa tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda xalq pedagogikasi namunalari, ajdodlar o‘gitlari, ertaklar, maqollar va milliy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirishning ahamiyatini ta’kidlaydi.

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatli yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqot davomida pedagogik, psixologik va tarixiy-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, ilmiy manbalarni qiyosiy o‘rganish, umumlashtirish, tizimlashtirish hamda pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning mazmuni, tarkibiy qismlari va pedagogik imkoniyatlari aniqlashtirildi.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili va tadqiqot natijalarining umumlashtirilishi bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligi murakkab, ko‘p tarkibli va yaxlit pedagogik hodisa ekanligini ko‘rsatadi. Uning rivojlanishi kasbiy bilimlarni o‘zlashtirish bilangina cheklanmay, balki pedagogik faoliyatga bo‘lgan munosabat, ma’naviy-axloqiy fazilatlar, muloqot madaniyati, ijodkorlik va zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish qobiliyatining o‘zaro uyg‘unligini taqozo etadi.

Bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda, avvalo, motivatsion-qadriyatli tarkibiy qism muhim o‘rin tutadi. Mazkur tarkibiy qism pedagoglik kasbiga qiziqish, kasbiy faoliyatga mas’uliyat bilan yondashish, o‘z ustida muntazam ishlash, pedagogik yangiliklarni o‘zlashtirishga intilish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni nazarda tutadi. Ayniqsa, Sharq mutafakkirlarining ilm-ma’rifat, odob-axloq, insonparvarlik va farzand tarbiyasiga oid qarashlarini bo‘lajak tarbiyachilar ongiga singdirish ularning kasbiy dunyoqarashi va ma’naviy qiyofasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy kompetentlikning kognitiv-metodik tarkibiy qismi tarbiyachining maktabgacha pedagogika, bolalar psixologiyasi, yosh fiziologiyasi, ta’lim metodikasi va pedagogik texnologiyalar bo‘yicha nazariy bilimlarini qamrab oladi. Bunda bo‘lajak mutaxassislarning “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi mazmunini chuqur o‘zlashtirishi, maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini loyihalashtirishi, mashg‘ulotlarni samarali tashkil etishi va pedagogik vaziyatlarga mos metodlarni tanlay olishi talab etiladi. Nazariy bilimlarning pedagogik amaliyot bilan uzviy bog‘liqligini ta’minlash ushbu kompetensiyaning amaliy samaradorligini oshiradi.

Ijtimoiy-kommunikativ kompetensiya bo‘lajak tarbiyachining bolalar, ota-onalar, hamkasblar va ta’lim tashkiloti jamoasi bilan samarali muloqot o‘rnata olish

qobiliyatini ifodalaydi. Mazkur kompetensiya tarkibiga pedagogik muloqot madaniyati, ijtimoiy mas’uliyat, bag‘rikenglik, empatiya, hissiy barqarorlik, nizoli vaziyatlarni pedagogik jihatdan to‘g‘ri hal etish va hamkorlikda faoliyat yuritish ko‘nikmalari kiradi. D. Xalilova va D. Feldshteynning ilmiy qarashlarida ham shaxsning ijtimoiy rivojlanishi, muloqot muhiti va ijtimoiy munosabatlarning tarbiyaviy imkoniyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Shu jihatdan, oliy ta’lim jarayonida guruhli loyihalar, rolli o‘yinlar, pedagogik vaziyatlar tahlili va amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish bo‘lajak tarbiyachilarning kommunikativ tajribasini boyitadi.

Zamonaviy ta’lim sharoitida innovatsion va raqamli-texnologik kompetensiya ham bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini belgilovchi muhim omillardan biriga aylanmoqda. Ushbu kompetensiya axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, elektron ta’lim resurslarini tanlash, raqamli didaktik materiallar yaratish, STEAM yondashuvi va gamifikatsiya elementlarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish qobiliyatini qamrab oladi. Raqamli vositalardan maqsadli foydalanish ta’lim jarayonining ko‘rgazmaliligini oshirish, bolalarning bilish faolligini rag‘batlantirish va individual ta’lim ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi. Biroq bunda bolalarning yosh xususiyatlari, axborot xavfsizligi, raqamli madaniyat va pedagogik maqsadga muvofiqlik talablariga qat’iy rioya etish zarur.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida mazkur tarkibiy qismlarning alohida emas, balki o‘zaro integratsiyalashgan holda shakllanishi muhimdir. Buning uchun oliy pedagogik ta’lim jarayonida nazariy mashg‘ulotlar, mustaqil ta’lim, pedagogik amaliyot va innovatsion metodlarni o‘zaro uyg‘unlashtirish talab etiladi. Xususan, muammoli ta’lim, loyiha metodlari, keys-stadi, interfaol mashg‘ulotlar, pedagogik simulyatsiyalar va refleksiv tahlil usullaridan foydalanish talabalarning mustaqil fikrlashi, kasbiy qaror qabul qilishi hamda amaliy vaziyatlarga moslashish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shuningdek, bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda tarixiy-pedagogik meros va zamonaviy ta’lim texnologiyalari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash alohida metodologik ahamiyatga ega. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy va boshqa mutafakkirlarning ta’lim-tarbiya, axloqiy kamolot, insonparvarlik va ilm olishga oid qarashlari zamonaviy pedagogik faoliyatning mazmunini boyitadi. Ularning merosini pedagogik vaziyatlar, tarbiyaviy loyihalar, milliy o‘yinlar va interfaol mashg‘ulotlar orqali o‘rganish talabalarda kasbiy mas’uliyat, ma’naviy yetuklik va milliy o‘zlikni anglash sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Demak, bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish uzluksiz, izchil va maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon bo‘lib,

uning samaradorligi ta’lim mazmunining zamonaviyligi, nazariya va amaliyot birligi, innovatsion metodlardan oqilona foydalanish hamda milliy pedagogik merosning ta’lim jarayoniga integratsiyalashuviga bog‘liq.

O‘tkazilgan nazariy-metodologik va tarixiy-pedagogik tahlillar asosida bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish oliy pedagogik ta’lim mazmunini takomillashtirish, milliy pedagogik meros va zamonaviy ta’lim texnologiyalarini uyg‘unlashtirish hamda talabalarning kasbiy-amaliy tayyorgarligini kuchaytirishni talab etuvchi kompleks jarayon ekanligi aniqlandi.

Bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini samarali rivojlantirish uchun, birinchi navbatda, ta’lim jarayonida kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatli yondashuvlar integratsiyasini ta’minlash lozim. Bunda talabalarning kasbiy motivatsiyasi, nazariy bilimlari, metodik tayyorgarligi, ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatlari va raqamli savodxonligini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, Sharq mutafakkirlari va ma’rifatparvar pedagoglarning ta’lim-tarbiyaga oid qarashlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish bo‘lajak tarbiyachilarning ma’naviy-axloqiy qiyofasi, kasbiy mas’uliyati va tarbiyaviy faoliyatga ijodiy yondashuvini shakllantirishga xizmat qiladi. Oliy ta’lim jarayonida interfaol metodlar, pedagogik vaziyatlar tahlili, amaliy loyihalar va simulyatsion mashg‘ulotlardan tizimli foydalanish esa talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, mustaqil ta’lim va pedagogik amaliyotning uzviyligini ta’minlash, talabalarning o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini rivojlantirish, raqamli ta’lim resurslaridan maqsadli foydalanish hamda akademik halollik tamoyillariga rioya etish bo‘lajak mutaxassislarning raqobatbardoshligini oshirishning muhim pedagogik shartlari hisoblanadi.

Umuman olganda, bo‘lajak maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda tarixiy-pedagogik meros, zamonaviy metodologik yondashuvlar va innovatsion ta’lim texnologiyalarining o‘zaro uyg‘unligi yuqori malakali, ma’naviy yetuk, ijodkor va raqobatbardosh pedagog kadrlarni tayyorlashning muhim ilmiy-pedagogik asosini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi PQ-4312-son qarori. https://lex.uz/docs/4327235

2. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. – Toshkent, 2022.

3. O‘rinova F., Karimova G. Maktabgacha ta’lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish istiqbollari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2025. – T. 3. – № 9.

4. Sabirov K. Talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishning tarixiy-pedagogik asoslari (ma’rifatparvar mutafakkirlar merosi misolida) // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2026. – T. 4. – № 3.

5. Xalilova D.F. Maktabgacha ta’lim tashkiloti bo‘lajak tarbiyachilarining ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish // Kokand University Herald. – 2024. – B. 677–679.

6. Qurbonova M.O. Talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda sun’iy intellektning o‘rni // Shaxsning professional shakllanishi: XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishdagi global tendensiyalar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2025. – B. 142–144.

7. Xudaynazarova F.I. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari xodimlarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar. – Universal Publishings, 2026. – B. 150–152.

8. Sagetdinova G.A. Педагогические основы развития инновационной компетентности педагогов в системе дошкольного образования // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. – 2026. – T. 4. – № 5.

9. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va innovatsion faoliyat asoslari. – Toshkent: Fan, 2019. – 112 b.

10. Sharipov Sh.S. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 58 b.

11. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge, MA: MIT Press, 1965. – 251 p.

12. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics: Selected Readings. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.

13. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

14. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – London: Routledge and Kegan Paul, 1950. – 182 p.